

VSS

НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

4:9/10

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 9-10

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О састављеном и растављеном писању речи	281
2. Мил. Павловић: Апстрактне именице с наставком <i>-ост</i>	296
3. Др. А. Ђ. Костић: О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица	308
4. М. С.: Око назива нашег језика	316
5. С. Машић: Сложенице са <i>велико-</i>	323
6. Милија Станић: О облицима: <i>двама</i> и <i>двјема</i>	329
7. М. С. Лалевић: О употреби облика <i>бише</i>	335
8. А. Пецо: Још нешто о именима <i>Јово</i> и <i>Раде</i>	340
9. И. Појовић: Вештица = штрига „лептирица“	344
10. Ђ. Св. Радојичић: Лична имена <i>Богомила</i> и <i>Богомил</i>	348
11. Језичке поуке	350
12. П. Ивић: Професору Марку Ж. Ракочевићу	356
13. Регистар речи	363

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука Српска

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О УПОТРЕБИ ОБЛИКА *БИШЕ*

Наша школска граматика прописује да се од глагола *бићи* за грађење кондиционала узима облик аориста *бих, би, би, бисмо, бисте, би*. Исто тако каже да се облик III л. множине „*бише*“ узима у пасиву, напр. они *бише* питани, они *бише* прозвани и сл. Међутим, облик *бише* може бити употребљен и у једном особитом случају, па о томе треба да води рачуна и наша школска граматика. О томе ћемо овде говорити.

У употреби облика аориста глагола *бићи* (у кондиционалском склопу, разуме се, јер је ту глагол *бићи* у функцији помоћнога глагола) запажају се две карактеристичне црте: с једне стране, имамо све више упрошћавање и уједначавање, потом свођење на један јединствен облик за сва лица и оба броја — *би*, те имамо у кондиционалу: *ја би* читао, *ти би* играо, *ми би* певали, *они би* спавали итд.; с друге стране, имамо чување гласа *х* у I л. једнине, а такође и особите облике за I и II лице множине (*бисмо, бисте*), док се у једном правцу за III лице множине задржава књижевни облик *би*, а у другом се узима облик *бише*. — Маретић (Грамматика и стилистика II изд., 214) наводи аорист од глагола *бићи*: *бих, би... бише*, а потом, дајући преглед сложених облика глаголских (249 стр.) истиче за кондиционал „да сва лица другог дијела свезе онако гласе као аорист глагола *бићи* осим 3. лица плур., које не гласи *бише*, него *би*.“ Сем тога, он с правом каже да се поради стиха у народним песмама налази каткад и облик *бише*. Али је употреба и облика *бише* у трећем лицу множине кондиционала потпуно обична појава у неким говорима (црногорским напр.), о чему се мора водити рачуна, што не значи, опет, да треба отворити врата и тој језичкој црти и просто рећи да и ти облици могу ући у књижевни језик.

Даничић у Рјечнику Југославенске академије (под *биши*, II, 3, а, б и др.) говорећи о кондиционалу каже: „Кад аорист стоји у том сложеном облику, онда је у свијем лицима осим 3 мн. онаки какав је кад стоји сам, и то свега времена и данас.“

За грађење кондиционала у старословенском језику имали смо два начина: узиман је облик бимъ, би, би, бимъ, бите, бж и бжѣ, бж, бж, бжѣомж, бжѣѣ, бжѣшл. Проф. Белић претпоставља да је вероватно тако било и у општесловенском језику (Историја српскохрв. језика, књ. II, св. 2, Б. 1951, 142). Он не сумња „да су се у старим епохама“ употребљавала оба начина, тј. бих, би, би, бисмо, бисте, бише и бим, би, би, бимо, бите, бр. Потом је наступило контаминовање и распрострање једног на рачун другог. Овоме је помогло што су оба типа имала једнаких облика (2. и 3. једине). Тако се уједначавање у штокавском дијалекту извршило у правцу аориста типа *бих*, у чакавском пак у правцу типа *бим* итд. Али ни то није у свему стабилизовано. Тако је тенденција уједначавања свих лица аориста настављена, па смо, особито од почетка губљења гласа *х*, имали и прво лице изједначено с другим и трећим лицем једине. А прелазом *бр* у облик *би* по угледу на завршно *и* у другим лицима додало је још једну црту у правцу уједначавања. Тако се дошло и до поновног потискивања облика првог и другог лица множине у правцу *би*, те смо већ данас добили широку употребу и код образованог света облика *би* за сва лица оба броја кондиционала.

Нас овде занима у првом реду облик *бише*. У српским писаним споменицима облик *бише* јавља се у далекој старини. У XIII веку постојала су два облика III л. мн. — *бише* и *биху*. Прво долази само двапут, и оба пута код Саве (Аште змогли *бише* исправити). Потом облик *бише* имамо у једног писца XVIII века. Тај се облик доцније јавља све чешће. Али доцнији појав облика *бише* као да нема везе са старим обликом, јер размак од неколико векова казује да је овај облик настао према првом и другом лицу множине аориста — додавањем наставка III лица множине аориста (уп. *би-смо*, *би-сте*, *би-ше*: према *ради-смо*, *ради-сте*, *ради-ше*). Али и појав овог облика у XVIII веку свакако је дијалекатски, како је запазио Маретић, а исто тако и доцније (у Његоша

и сл.). Али се и о тим дијалекатским облицима у неку руку мора водити рачуна, што опет не значи да им треба просто отворити врата за улазак у књижевни језик (уп. Његошеве примере: Како бише с војском ударили, Сасвијем се бише помамили, Не бише ли закон прихватили и сл.).

Тенденција уједначавања у правцу употребе само облика *би* за сва лица и оба броја запажа се изразито и у старим споменицима. Тога (по АРј) имамо још из XV века. Већ се тада јавља облик I л. ј. без *x* (Хотел би да ми га даш), што показује да се тај глас већ био почео губити. У процесу уједначавања ово је важан моменат, јер сад већ имамо за сва три лица јединине облик *би*. И даље, од XV века имамо да се облик *бисмо* узима раздвојен уметањем које друге речи (енклитике), па имамо: Без тога не *би их смо* послали (крај XV в.), а доцније и још чешће (Да *би ви смо* дали, Не *би ли смо* познали и сл.). То је већ јасан знак да се облик *би* издваја и у прва два 'лица' множине, а наставак *-смо, -сте* узима се као да је то одговарајуће лице презенте *јесам* (смо, сте). Такво се раздвајање уметањем енклитике и сад може у брзом говору запазити и код образованих људи (Би ли сте ми рекли...). Овог раздвајања има чак и у I лицу, уколико се чува *x* (Наљешковић: Рад би-ти-х знати и сл.). Споменимо да овамо иду и други случајеви контаминавања, па имамо: *бим* (додавање личног наставка) односно *бин* (чак.), потом *биси* (према *јеси*) или *биш* (према личном наставку за II л. ј. — *радиш*), а тако и у I и II л. мн. — *бимо, бише* (према одговарајућим лицима презенте). Сличне примере имамо и код Вука (Кад бисам кога замолио..., Да бисам се сачувао..., Белић, нав. д. 144).

Мусић је, говорећи о кондиционалу (Рад ЈА 127, 142 и д.), споменуо да III л. мн. аориста од *биши* гласи *бише*, а да се у кондиционалу употребљава облик *би*. Слично мисли о једном другом случају и Боранић (Наставни вјесник XV, 533). У том примеру (Кад би осмо вече) аорист *би* узет је не као енклитика него с акцентом (бѣ). Ако бисмо тај пример пренели у множину, имали бисмо: Кад *бише* ти дани и сл. Ту имамо глагол *биши* не у помоћној служби, као помоћни глагол, него самостално употребљен. Овде се

мисли: Кад наступише, кад дођоше, кад стигоше ти дани. Смисао је исти у оба примера: истакнуто је да се оно што глагол значи вршило и извршило, завршило пре говорног тренутка, у недавној прошлости, непосредно пре садашњости.

Све ово указује да се глагол *бићи* може употребити и као помоћни и као глагол пуног значења, самостално, да сам изриче садржај предиката. Кад је узет као помоћни глагол, дакле у кондиционалном склопу (ја бих читао...), у III л. множине гласи *би*, а кад је узет самостално, с потпуним значењем, он ће у аористу имати као и други глаголи за III лице множине наставак *-ше*, дакле: *бише*. За то има доста примера.

Бановић Страхиња каже шурама: Кад сте, браћо, ви таки јунаци, Камо ножи, камо ваше сабље, Те не *бисте* са мном на Косову. Ако тај облик пренесемо у III л. мн., имали бисмо: те не *бише* са мном... Мисли се: кад су они такви јунаци, што не *бише* с њим на Косову; и даље: кад сте такви јунаци, што се не десисте, што не дођосте, што се не нађосте са мном на Косову... Свуда имамо аорист потпунога глагола *бићи*. — Тога има и у пословицама (Вук, Пословице бр. 3767, 3768): Не би крив ко виђе, но ко приповиђе, тј. у множини: Не бише криви... и сл. Тога, даље, има и у народним песмама: А кад бише у село Клијење, тј. — кад се десисте, нађоше у селу Клијењу (Бој на Салашу). Запазио сам сличне примере и у песмама Бој на Чокешини, Бој на Лозници. — Из свих је тих примера јасно да глагол *бићи* није употребљен као помоћни него као глагол потпуног значења.

Сличну употребу имамо и у уметничкој књижевности. — Тако употребљава Бранко (То *би* синоћ, ништа више, и то кажем да сви знате; а у цркви отоич *бише*, ако с' јоште осећате, *бише* док се не састаше, Песме, СКЗ, 263). Тако би се и у прози рекло, што указује да је и ту глагол *бићи* узет у потпуном значењу, као предикат. Бранко наглашава брзину збивања, а глагол има значење као десити се, *наћи се*, *збити се*. Свуда је, дакле, егзистенцијално значење.

Овако употребљава облик *бише* и Глишић (Српски писци I, 87): Кад *бише* напред воде, док дете поче да се церека...,

дакле као: кад се нађоше, кад се десише насред воде... У Матавуља имамо: Крцун *би* други отац сирочадима; *Би* ли код паше? — запитаће Серавим кнеза, пошто му гости обредише. — *Бих*, брате, и дивно прођох; Не бих рад да ко и помислити може! (Српски писци I, 296, 443, 294). Према свим овим примерима I, II и III лица једине аориста имали бисмо у III лицу множине аориста облик *бише*, дакле: Крцун, Јанко и Марко *бише* родитељи..., тј. постадоше, настадоше, начинише се и сл.; *Бише* ли они код паше? — *Бише*...; Они не *бише* ради да ко... и сл. — Слично узима и Кочић: Кад *бише* насред чаршије, снијег поче пропадати (Српски писци I, 318), тј. кад се нађоше, кад се десише и сл. — Тако има и Ј. Туроман: Који имадоше да буду место оца младоме Демостену, ти му се показаше као највећи непријатељи; *бише* тако себични и несавесни, да су му... (Демостенове беседе, СКЗ, 145, 2). — И И. Секулић има: И задуго господари Црне Горе *бише* владике... (Његошу, СКЗ, 315, 57). Тога, свакако, има и код других писаца ако је потребно да се истакне баш таква ситуација.

Свуда у наведеним примерима имамо свршени глагол у свршеном облику и свуда ван кондиционала, дакле — са самосталним, потпуним значењем, као: *десишти се*, *наћи се*, *дошташти*, *појавишти се* и сл. Видимо из наведених примера да су то писци из различних крајева и писци првога реда. Стога можемо извести за наставнике српског језика и граматичаре: глагол *бишти* има у III лицу множине облик *би* и *бише*; краћи се облик употребљава при грађењу кондиционала, дакле као помоћни глагол у сложеном глаголском облику; дужи се облик узима за грађење пасива, потом кад је употребљен у служби предиката у смислу *десишти се*, *наћи се*, *збишти се* и сл. и кад заједно с којим именом има значење предиката, те је ту као спона (Би ли ти мој пријатељ?, Бише ли они ради да остану? и сл.). — Споменимо да је глагол *бишти* у кондиционалу ненаглашен, сем кад се хоће да особито истакне, кад није енклитички употребљен. У самосталној служби, дакле, као предикат, он је увек наглашен.

М. С. Лалевих